

Крутько М. А.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та аудиту
Харківського національного технічного університету
сільського господарства імені Петра Василенка

Krutko Marharyta
Ph.D. (Economic Sciences),
Senior Lecturer at Department of Accounting and Audit
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

ГЕНЕЗИС ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ДОСЛІДЖЕНЬ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

Анотація. У роботі пропонується науковий підхід до вивчення та генезису понятійно-категоріального апарату досліджень інтеграційних процесів в аграрному секторі. Зроблено спробу щодо узагальнення вичерпного трактування сутності інтеграції, агропромислової інтеграції, інтеграційних процесів узагалі, що стало одним із пріоритетних завдань у дослідженні. Виокремлено та узагальнено базові положення в теоретико-методологічному забезпеченні генезису наявних досліджень у частині інтеграційних процесів аграрного сектору. Встановлено, що теоретико-методологічне вивчення понятійно-категоріального апарату інтеграційних процесів в аграрному секторі набуває актуальності в частині його розуміння, сприйняття та подальшого впровадження в аграрному секторі. Напрацьований теоретичний базис може слугувати каталізатором розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі.

Ключові слова: генезис, інтеграційні процеси, аграрний сектор, економічна сутність інтеграції, понятійно-категоріальний апарат.

Вступ та постановка проблеми. Аграрний сектор економіки України сьогодні залишається одним із найпріоритетніших секторів. Завдяки повноцінному використанню його потужностей можливе стабільне становище продовольчої, соціально-економічної та господарської безпеки країни. Світовий досвід говорить, що можливість повноцінного використання ресурсного потенціалу призведе до економічної стабільності та перспективності системи господарювання в економічному просторі. Застосування новітніх технік і технологій дає господарюючим суб'єктам більші конкурентні переваги одних перед іншими. Не кожне підприємство може собі дозволити придбання інноваційних засобів, але кожне може скористатися сучасним майже, не затратним та дуже перспективним методом інтеграційних перетворень та взаємодії одних господарюючих суб'єктів з іншими і спільно використовувати надбання сучасної науки та техніки на кооперативних чи інших засадах. Віднести інтеграцію до категорії інноваційних методів можна за рахунок її економічної сутності та властивостей. Теоретико-методологічне вивчення понятійно-категоріального апарату інтеграційних процесів в аграрному секторі набуває актуальності в частині його розуміння, сприйняття та подальшого впровадження в аграрному секторі.

У проведенні дослідження варто концентрувати увагу саме на трактуванні економічної сутності та суті інтеграційних процесів за рахунок деталізації та виокремлення таких базових положень понятійного апарату, адаптованого до свідомості сучасного керівника, господаря, власника. Усе вищевказане говорить про актуальність та перспективність проведення таких досліджень, що в кінцевому підсумку позитивно вплине на стан ділової активності та спроможності господарюючих суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань генезису понятійно-категоріального апарату та виокремлення економічної сутності інтеграції, інтеграційних процесів та агропромислової інтеграції знайшли своє відображення в працях вітчизняних учених-економіс-

тів серед яких: М.Й. Малік, П.Т. Саблук, В.Я. Амбросов, В.Г. Андрійчук, Ю.О. Нестерчук та ін. Проблема трактування суті інтеграційних процесів для більш детального та продуктивного їх застосування залишається відкритою і потребує деяких узагальнень та уточнень.

Метою даної роботи є всебічне вивчення та генезис понятійно-категоріального апарату досліджень інтеграційних процесів в аграрному секторі. Вичерпне трактування сутності інтеграції, агропромислової інтеграції, інтеграційних процесів узагалі стає одним із пріоритетних завдань у дослідженні, а також виокремлення та узагальнення базових положень у теоретико-методологічному забезпеченні генезису наявних досліджень у частині інтеграційних процесів аграрного сектору.

Результати дослідження. В умовах глобалізації та інтернаціоналізації господарського життя для економіки України залишається актуальним питання виготовлення конкурентоспроможної продукції, яка відповідає міжнародним стандартам якості та забезпечує економічну безпеку держави [1]. «Останніми роками цей інтерес актуалізувала зростаюча роль агрохолдингів у національному аграрному секторі. І якщо теоретично визначається рівноправність усіх форм агробізнесу (великого, середнього, малого), то практичне сприйняття агрохолдингів із земельними банками в сотні тисяч гектарів спричинило гостру дискусію, предмет якої – раціональні пропорції названих форм агробізнесу з позицій економічної, екологічної і соціальної доцільності. Які перспективи аграрного виробництва? Хто повинен у ньому домінувати: сімейна ферма, що дає змогу зберегти сільське населення та його історичні традиції, або індустріалізовані агрогіганти, здатні забезпечити інноваційний прорив?» [2, с. 3–9]. Відповіді на ці питання може дати детальний аналіз інтеграційних зрушень і перетворень в аграрному секторі нашої країни.

Інтеграційні процеси в Україні продовжують набирати оберти, а отже, тут ще не напрацьовано того категорійного трактування, який дасть змогу оперувати встановленою категорією [3].

На думку В.В. Камінської, категорія інтеграції за своїм значенням тісно пов'язана із цілою низкою понять, що також значною мірою впливають на онтологію предметної галузі. Автор у своїй праці підтримує М.Р. Зайнуліну щодо заміни інтеграції поняттям системного підходу, де система розглядається як цілісне утворення, якому притаманні подані на рисунку властивості. Обмеженістю такого твердження є певна статичність, заснована на потребі чіткого встановлення меж і взаємозв'язків системи. Окрім того, інтеграція як процес вимагає наявності механізму реального об'єднання розрізаних елементів підприємства в єдину систему. Отже, система здебільшого фіксує об'єктну форму цілого, а інтеграція відбиває процес її отримання [4].

Економічна інтеграція сприяє посиленню взаємозв'язку та взаємодоповнюваності національних господарств на основі міжнародного поділу праці. Інтеграційний процес характеризується: планомірною зміною структури окремих країн, координацією співпраці держав, узгодженою ув'язкою асортименту продукції у країнах співдружності, а також спільним використанням науково-дослідного потенціалу на основі міжнародного поділу праці. Унаслідок цього прискорюється науково-технічний процес, повніше використовуються сировинні ресурси, підвищується ефективність функціонування національних господарств; створення та вдосконалення міжнародної співпраці, що

поглиблює міжнародну спеціалізацію та кооперування виробництва; активізація ролі внутрішньої економічної політики у створенні умов для поглиблення ефективності господарських зв'язків з іншими країнами [4].

Вивчення інтеграційного процесу з погляду міжнародної співпраці та взаємодії дає можливість розглядати інтеграцію в глибшій площині з подальшою перспективністю адаптації для галузевих інтеграційних процесів позитивних властивостей, притаманних глобальним процесам взаємозв'язку.

Виокремлення в два блоки інтеграції-процесу та інтеграції-результату дає можливість провести наглядний спектральний аналіз взаємозалежності властивостей.

Порівнявши один з одним вертикальний та горизонтальний види інтеграції, слід визнати, що організація вертикально побудованих об'єднань на відмінну від горизонтальних формувань охоплює весь процес виробництва. При цьому досягається безперервність технологічного процесу на всіх етапах виробництва і збуту, наскрізний контроль над якістю продукції, підвищується ефективність виробництва [5].

У загальному вигляді інтеграцію (від лат. *integratio* – відновлення, заповнення) вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти трактують як логічне поняття, що означає стан пов'язаності окремих диференційованих систем і функцій системи, організму у цілому, а також процес, що

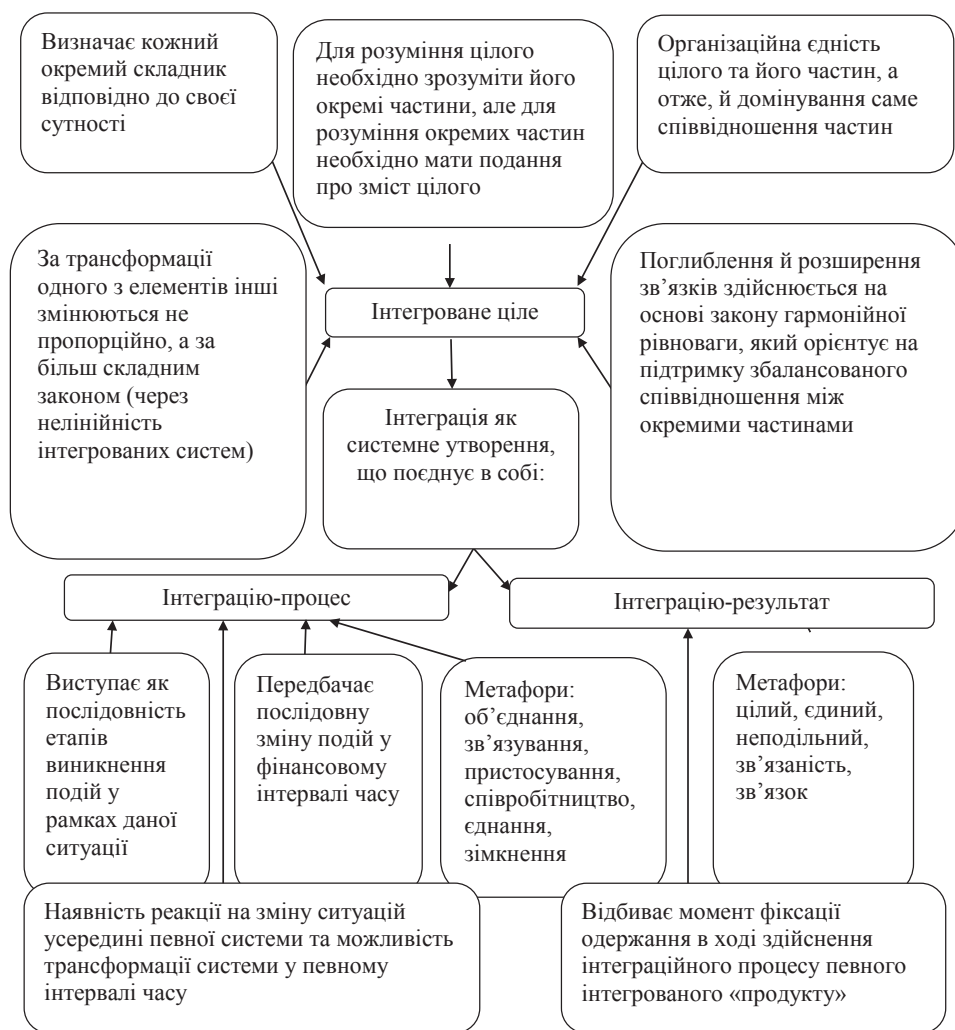

Рис. 1. Триєдиний розгляд категорії «інтеграція»

Джерело: складено на основі [4]

приводить до такого стану. На рівні ж окремих суб'єктів господарювання інтеграцію доцільно розглядати як коаліційне об'єднання діяльності деяких функцій підприємств за збереження ними юридичної та, частково, економічної самостійності [7].

Деякі науковці розкривають зміст інтеграції через вертикальну та горизонтальну інтеграційну взаємодію. Так, О.І. Табенська трактує вертикальну інтеграцію як бажання контролювати верхні поверхи виробничого ланцюжка для забезпечення збуту сільськогосподарської продукції, захисту від коливання цін на сировинних ринках і гнучкої реакції на запити споживачів. Вона вимагає значних інвестицій: це або концентрація капіталів за допомогою горизонтальної інтеграції кооперативів (злиття, створення партнерств і союзів), або залучення капіталів з інших джерел шляхом створення філій у формі акціонерного товариства (кооперативу в даному разі належить контрольний пакет акцій). Вертикальна інтеграція може бути здійснена шляхом будівництва переробних потужностей або придбання контрольного пакета акцій існуючих підприємств. Горизонтальна інтеграція – концентрація капіталу і створення єдиної стратегії кооперативних підприємств у даній галузі. На думку авторки, горизонтальна інтеграція може бути проведена шляхом злиття кооперативів, створення союзів або партнерств для скорочення витрат, більш раціонального використання потужностей і мобільності фінансових ресурсів, для виходу на споживчий ринок [1].

Агропромислова інтеграція – поєднання сільськогосподарського виробництва з переробною промисловістю та іншими галузями народного господарства. Коли йдеться про агропромислову інтеграцію в широкому сенсі, мають на увазі розвиток виробничих і економічних зв'язків між галузями та підприємствами агропромислового комплексу, які пов'язані між собою, технологічно й об'єктивно орієнтовані на поєднання їхніх матеріальних інтересів у процесі виробництва і реалізації кінцевої продукції із сільськогосподарської сировини. Посилення таких зв'язків є закономірним явищем [4].

На думку Ю.О. Нестерчука, агропромислова інтеграція – цілеспрямований процес зближення інтересів, зміцнення виробничо-господарських зв'язків і відносин прямих та опосередкованих учасників агропромислового відтворального процесу. До групи прямих учасників відтворення сільськогосподарської продукції належать юридичні та фізичні особи, які забезпечують технологічні процеси з виробництва сільськогосподарської продукції та сировини. До опосередкованих учасників віднесено підприємства, що виконують допоміжні та обслуговуючі функції, а також органи державного та господарського управління АПК [12].

Характерними ознаками агропромислової інтеграції сільськогосподарських підприємств та об'єднань є:

1. Тісне об'єднання в одному підприємстві сільськогосподарського виробництва і переробної промисловості за отримання необхідних пропорцій в їхньому розвитку.

2. Більш високий рівень організації сільськогосподарського та промислового виробництва, що забезпечує раціональне використання трудових ресурсів, підвищення продуктивності праці і зниження собівартості кінцевої продукції.

3. Поглиблена і стійка спеціалізація сільськогосподарського виробництва.

4. Наявність великих, технічно озброєних підприємств із переробки сільськогосподарської продукції [6].

У процесі інтеграції встановлюються взаємовідносини між елементами (підприємствами), які забезпечують

довгострокову консолідацію (зближення) основних цілей підприємств, що інтегруються. При цьому відносини конкуренції замінюються варіантами співпраці – від слабкої взаємодії до прямого управління [8]. Обов'язковими ознаками інтегрованої структури є можлива її участь у системі вертикального обмеження з боку будь-якого підприємства, наявність організаційних і правових зв'язків між її учасниками (структурними елементами) [7].

На думку Ю.Р. Футало, економічна інтеграція – це не що інше, як об'єднання держав унаслідок обмеженості природних, трудових та фінансових ресурсів у тій чи іншій країні для створення товарів, що є конкурентоспроможними на цих ринках, та подолання кризових явищ у країнах, а саме зубожіння народів, безробіття, падіння курсу національних валют, що призводить до соціальних проблем у цих країнах. Доцільно підкреслити, що, говорячи про силу як вирішальний чинник інтеграції, тут ми маємо на увазі не армію, поліцію, зброю, а економічні та технічні чинники та адміністративні можливості, а також цінності, символи, ритуали, що має кожна з країн [9].

Серед переваг агропромислової інтеграції можна виділити такі [10]:

- забезпечується єдиний процес виробництва, закупівлі, зберігання, переробки продукції;
- створюються більш сприятливі умови для широкого впровадження досягнень науково-технічного прогресу;
- досягається скорочення управлінського апарату;
- створюються умови для поєднання інтересів усіх учасників АПК;
- виникає можливість організації виробництва на основі ефективної економії всіх ресурсів;
- забезпечується оптимальне поєднання територіального та галузевого управління.

Стримуючим чинником інтеграції сільськогосподарських виробників як у горизонтальному, так і у вертикальному напрямі є відсутність достатніх ресурсів, які б дали їм змогу бути рівноправними партнерами об'єднань. Поліпшити цю ситуацію можна шляхом участі держави в даних процесах як гаранта майнових та фінансових внесків сільськогосподарських виробників. Окрім того, зважаючи на значний ризик діяльності в аграрній сфері, доцільним було б забезпечення страхових функцій із боку держави [11].

Інтегровані структури займають дедалі помітніше місце в аграрному секторі нашої країни. Однак окремі їхні форми розвиваються неоднаковими темпами. Виділяються за масштабами діяльності агрохолдингові структури, утворені в результаті вертикальної інтеграції, з доволі жорстким підпорядкуванням окремих суб'єктів господарювання керівному центру. Натомість недостатнім є розвиток обслуговуючої кооперації, партнерських форм інтеграції, агропродовольчих кластерів, спостерігається формалізм у функціонуванні багатьох асоціацій, створених за участю агровиробників [13].

Розвиток інтеграційних процесів в аграрній сфері України відбувався під впливом економічних, політичних, соціальних, ментальних трансформацій у суспільстві та в аграрній сфері зокрема. Цілком логічно, що ці перетворення відзеркалювалися у взаємовідносинах між підприємствами аграрної сфери та інших галузей національної економіки, набували нового змісту та характерних особливостей у процесі виникнення і функціонування нових видів та форм інтегрованих аграрних формувань [14].

Висновки. У результаті проведеної роботи та детального вивчення сутності інтеграції, агропромислової інтеграції, інтеграційних процесів встановлено певний теоретико-методологічний збіг загальної суті економічного явища. Ідентифікація даного збігу відбувається через

призму основоположного значення та механізму реалізації інтеграційних процесів за рахунок взаємодії одного з іншим на взаємних умовах без заподіяння втрат для першого чи другого. Проведено докладний та детальний генезис базових категорій, які пропонуються в працях провідних учених-економістів. У результаті такого аналізу сформовано три основні пріоритетні напрями посилення процесів інтеграції в аграрному секторі економіки нашої країни: детальний аналіз сутності інтеграції; адаптивність глобальних властивостей інтеграційних процесів для секторальних; позитивність наслідків запровадження механізмів агропромислової інтеграції для АПК.

лізу сформовано три основні пріоритетні напрями посилення процесів інтеграції в аграрному секторі економіки нашої країни: детальний аналіз сутності інтеграції; адаптивність глобальних властивостей інтеграційних процесів для секторальних; позитивність наслідків запровадження механізмів агропромислової інтеграції для АПК.

Список використаних джерел:

1. Табенська О.І. Сучасні інтеграційні процеси в агропромисловому комплексі України. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2013. № 3(80). С. 273–282.
2. Пасхавер Б.Й., Молдаван Л.В., Шубравська О.В. Основні проблеми розвитку сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*. 2012. № 9. С. 3–9.
3. Устенко С.В., Зінов'єва І.С. Інтеграція виробничо-промислових структур як шлях підвищення конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2008. № 7(86). С. 57–58.
4. Камінська В.В. Синергетична ідентифікація інтеграції: монографія / за заг. ред. Є.І. Ходаківського. Житомир, 2012. 204 с.
5. Бурковська А.В. Розвиток інтеграційних процесів як важлива умова формування ефективного ринку аграрної продукції. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2005. № 4. С. 41.
6. Зіновчук В.В. Залучення інвестицій у сільськогосподарські кооперативи. *Фінанси України*. 1999. № 6. С. 70–78.
7. Гудзь Е.Е. Рыночная интеграция в аграрной сфере Украины: тенденции, возможности, угрозы. *Никоновские чтения*. 2010. № 15. С. 400–402.
8. Султанаева Л. Интеграционные процессы в аграрном секторе экономики. *Международный сельскохозяйственный журнал*. 2010. № 2. С. 12.
9. Футало Ю.Р. Дефініція інтеграції як чинник розвитку національної економіки. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2016. № 1(5). С. 76–80.
10. Саблук П.Т., Малік М.Й., Валентинов В.Л. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології. Київ: ІАЕ, 2002. 294 с.
11. Герелес А.В. Сутність агропромислової інтеграції, її організаційні форми та соціально-економічне значення. 2011. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/072.pdf> (дата звернення: 27.05.2019).
12. Нестерчук Ю.О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві: монографія. Умань: Сочинський, 2009. 372 с.
13. Соловей Ю. Особливості поширення інтегрованих структур в аграрному секторі економіки України. *Аграрна економіка*. 2016. Т. 9. № 3–4. С. 68–73.
14. Зеліско І.М. Інтеграційні процеси в аграрній сфері України. *Часопис економічних реформ*. 2015. № 4(20). С. 15–21.

ГЕНЕЗИС ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРИАЛЬНОГО АППАРАТА ІССЛЕДОВАНИЙ ІНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ

Аннотация. В работе предлагается научный подход к изучению и генезису понятийно-категориального аппарата исследований интеграционных процессов в аграрном секторе. Предпринята попытка по обобщению исчерпывающего трактования сущности интеграции, агропромышленной интеграции, интеграционных процессов вообще, что стало одной из приоритетных задач в исследовании. Выделены и обобщены основные положения в теоретико-методологическом обеспечении генезиса имеющихся исследований в части интеграционных процессов аграрного сектора. Установлено, что теоретико-методологическое изучение понятийно-категориального аппарата интеграционных процессов в аграрном секторе приобретает актуальность в части его понимания, восприятия и последующего внедрения в аграрном секторе. Нарботанный теоретический базис может служить катализатором развития интеграционных процессов в аграрном секторе.

Ключевые слова: генезис, интеграционные процессы, аграрный сектор, экономическая сущность интеграции, понятийно-категориальный аппарат.

THE GENESIS OF THE CONCEPTUAL AND CATEGORICAL FRAMEWORK OF THE STUDY OF INTEGRATION PROCESSES IN THE AGRICULTURAL SECTOR

Summary. When conducting the research, it is necessary to focus attention on the very interpretation of the economic essence and content of integration processes. Due to the detailing and distinguishing such basic provisions of the conceptual framework adapted to the consciousness of the modern leader, master, owner. All of the above suggests the relevance and prospects of such studies, which will ultimately positively affect the state of business activity and capacities of economic entities. The paper proposes a scientific approach to the study and genesis of the conceptual and categorical framework of the research of integration processes in the agricultural sector. An attempt was made to generalize the comprehensive interpretation of the essence of integration, agro-industrial integration, integration processes in general, which became one of the priority tasks in the study. The basic provisions in the theoretical and methodological support of the genesis of available studies in the part of the integration processes of the agricultural sector are singled out and generalized. It is established that the theoretical and methodological study of the conceptual and categorical framework of integration processes in the agricultural sector becomes relevant in the part of its understanding, perception, and further introduction in the agricultural sector. As a result of this work and detailed study of the essence of integration, agro-industrial integration, integration processes, a certain theoretical and methodological coincidence of the general essence of the economic phenomenon has been established. The identification of this coincidence occurs through the prism of the fundamental value and mechanism of implementation of integration processes through the interaction with one another on mutual conditions without causing losses to the first or the second. The study of the integration process from the viewpoint of international cooperation and interaction allows considering integration in a deeper plane with the subsequent perspective of adaptation of the positive properties inherent in global interrelation processes for the sectoral integration processes. A thorough and detailed genesis of the basic categories, which are proposed in the works of leading economists, was conducted.

Key words: genesis, integration processes, agricultural sector, economic essence of integration, conceptual and categorical framework.